

Badanie skuteczności założeń terapeutycznych rzemiosła ceramiki użytkowej w Rewalidacyjnej Pracowni Ceramicznej w zastosowaniu komercyjnym

Pracownie ceramiczne / warsztaty ceramiczne

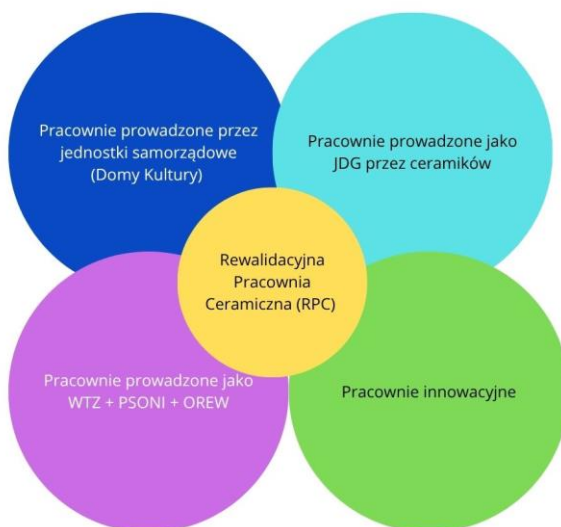
Podsumowanie sytuacji rynkowej – stan na 2025 rok

1. Wstęp

Rewalidacyjna Pracownia Ceramiczna (RPC) jest istotnym przedsięwzięciem o charakterze artystyczno-społeczno-rewalidacyjnym. Powstała jako efekt wieloletniego doświadczenia Modelarni Ceramicznej KOSAK. Po pierwszych testach praktycznych związanych z tym konceptem przyszedł czas na etap, w którym konieczne jest znalezienie miejsca dla tego przedsięwzięcia w kontekście rynku ceramiki.

Opracowanie to traktuje rynek w ujęciu ekonomicznym, społecznym, edukacyjnym i terapeutycznym. Wynika to z faktu, że RPC wpisuje się w kilka nakładających się na siebie obszarów potrzeb. Jako że koncepcja ta dotyczy tematu ceramiki szeroko, konieczne było przeprowadzenie badania uwzględniającego różne odłamy tego rzemiosła. Nie ma w tej chwili na rynku tożsamego rozwiązania, ale istnieją przedsięwzięcia, które w sposób częściowy pokrywają się z RPC. Dlatego na potrzeby opracowania przebadane zostały różnorodne pracownie w następującym podziale:

- Pracownie prowadzone przez jednostki samorządowe (domy kultury),
- Pracownie prowadzone przez osoby indywidualne (JDG – jednoosobowe działalności gospodarcze),
- Pracownie prowadzone przez podmioty zajmujące się osobami z niepełnosprawnością,
- Pracownie innowacyjne – niemieszczące się w tej typologii.

Szeroki zakres badania był podyktowany faktem, że RPC może rozwiązywać problemy każdej z tych grup i tym samym odpowiadać na ich potrzeby. Każdorazowo jednak będzie tam pełnić inną funkcję.

2. Szczegółowa typologia i specyfika pracowni ceramicznych w Polsce

Poniżej zaprezentowane są wyniki pracy badawczej przeprowadzonej metodą *desk research*. Aby zobrazować sektor ceramiki w Polsce, we wszystkich opisach poszczególnych pracowni czy zajęć celowo pozostawiono oryginalne wpisy ze stron internetowych poszczególnych pracowni oraz cytaty z wypowiedzi do mediów opisujące te pracownie. Daje to obraz tego, jak takie pracownie wyglądają i co oferują, oraz pozwala zrozumieć charakter tego sektora. W opracowaniu tym są one przedstawione wybiórczo, po kilka przykładów z każdej kategorii. Ze względu na liczbę tych pracowni w Polsce nie sposób jest opisać wszystkich, a dodatkowo ich opisy są bardzo podobne. Nie przyjęto żadnego określonego kryterium wyboru konkretnych pracowni przedstawionych w raporcie. Jest to wybór losowy.

1. Pracownie w domach i ośrodkach kultury

Cel – zagospodarowanie czasu wolnego.

Prowadzący – bardzo różni, w zależności od konkretnego miejsca, od pedagogów ze specjalizacją plastyczną, przez animatorów kultury z umiejętnościami prowadzenia zajęć ceramicznych, po wykwalifikowanych artystów ceramików i rzeźbiarzy.

Sposób mówienia o pracowni – na przykładzie Starochozowskiego Domu Kulturyⁱ:

Podczas zajęć każdy pobudzi swoją kreatywność oraz zdolności manualne, wykonując według własnych pomysłów przedmioty użytkowe, figurki i odlewy, a także aktywnie przygotowując się do okolicznościowych świąt, tworząc ozdoby i pamiątki dla bliskich.

Skala – W Polsce działa około 1 600 domów kultury; należy przyjąć, że większość z nich posiada pracownię ceramiczną, ponieważ jest to jedna z najpopularniejszych form zajęć realizowanych w tego rodzaju placówkach.

Przykładowe pracownie z tego obszaru:

- Domy kultury w miastach powiatowych i wojewódzkich

Centrum Kultury Zamek w Poznaniu – Pracownia Ceramiki i Rzeźbyⁱⁱ

Prowadząca:

Katarzyna Zimna – arteterapeutka, edukatorka. Główną dziedziną jej aktywności twórczej jest ceramika artystyczna. Instruktor terapii zajęciowej w Pracowni Warsztatów Terapii Zajęciowej „Ognik” w Poznaniu.

Zajęcia:

Zajęcia w tej pracowni mają charakter hobbystyczny, służą rozwijaniu zdolności manualnych w sposób kompleksowy w dziedzinach technik rzeźbiarskich, kompozycji, technik ceramicznych, dając możliwość uprawiania kreatywnego hobby. Forma ich jest pracą indywidualną z uczestnikiem na zasadzie konsultacji i bezpośredniego instruktażu. Zajęcia dają możliwość wykonania prac według własnego pomysłu, realizacji własnego projektu koncepcyjnego, przy równoczesnej nauce technik rzeźbiarskich, ceramicznych, jak i podstaw technologii ceramiki. W ramach programu dla osób zainteresowanych przeprowadzane są indywidualne warsztaty garncarskie, dające możliwość nauki ręcznych technik budowania form użytkowych.

Młodzieżowy Dom Kultury w Jeleniej Górzeⁱⁱⁱ – ceramika dla dzieci i młodzieży

Ideą programu pracowni plastycznej **Ewy Nyc** jest edukacja z zakresu różnorodnych technik plastycznych, stworzenie miejsca kształtowania i rozwijania postaw twórczych i pasji. Dodatkową wartością programu jest możliwość rozwoju umiejętności interpersonalnych, które służą pogłębianiu świadomości własnych myśli, uczuć, zachowań i kompetencji społecznych.

Zajęcia mają atrakcyjną dla młodzieży formę warsztatów, podczas których:

- dokonują prezentacji swoich prac i siebie jako autorów,
- obcują z ciekawymi materiałami plastycznymi i technikami,
- mają możliwość konfrontacji z innymi twórcami,
- a przede wszystkim mogą tworzyć i rozwijać się pod czujnym okiem wyjątkowego pedagoga i wybitnej plastyczki mgr Ewy Nyc.

Uczestnicy zajęć to przede wszystkim uczniowie jeleniogórskich szkół, których cechuje zdolność koncentracji, cierpliwość, wyobraźnia, otwarty umysł, głębokie zainteresowania plastyczne, duża część spośród uczestników zajęć kontynuuje naukę.

Dom Kultury „Kadr” w Warszawie^{iv} – ceramika dla dzieci i dorosłych

Warsztaty ceramiczne to fantastyczny sposób na twórcze i radosne spędzanie wolnego czasu! Podczas zajęć dzieci poznają podstawy pracy z gliną – lepią przestrzenne kompozycje, figurki, małe naczynia oraz wszystko to, co podpowie im wyobraźnia. Lepienie z gliny to nie tylko świetna zabawa, ale też rozwijanie wielu ważnych umiejętności:

- wyobraźni i kreatywności,
- koordynacji wzrokowo-ruchowej,
- sprawności manualnej i małej motoryki, które mają pozytywny wpływ na rozwój dziecka i przekładają się na sukcesy w szkole.

Każda praca przechodzi fascynującą przemianę – od miękkiej gliny, przez wypał, malowanie, szkliwienie i ponowny wypał – aż do trwałej, kolorowej ceramiki, którą dzieci mogą zabrać do domu i z dumą pokazać bliskim.

Zapewniamy ciepłą atmosferę, indywidualne podejście oraz przestrzeń do twórczego rozwoju!

Miejska Strefa Kultury w Łodzi^v – ceramika dla dzieci i dorosłych

Zapraszamy na zajęcia ceramiczne, które pozwolą Ci odkryć magię gliny i zanurzyć się w twórczym procesie lepienia oraz szkliwienia naczyń i innych form.

Podczas warsztatów stworzysz unikalne przedmioty, które będą odzwierciedleniem Twojej wyobraźni i indywidualnego stylu, będą również użytkowe.

Kiedy Twoje dzieło będzie już gotowe i wypalone po raz pierwszy, nastąpi etap szkliwienia. Dowiesz się, jak różne szkliwa i techniki zdobienia, wpływają na finalny wygląd ceramiki, nadając jej niepowtarzalny charakter.

Zajęcia ceramiczne to doskonała okazja, by rozwijać swoje zdolności artystyczne, a jednocześnie zrelaksować się i cieszyć procesem twórczym. Niezależnie od tego, czy jesteś osobą początkującą, czy masz już doświadczenie w pracy z ceramiką, każdy etap – od lepienia, przez suszenie, aż po wypalanie i szkliwienie – to okazja do stworzenia czegoś naprawdę osobistego i wyjątkowego.

Zajęcia prowadzi **Barbara Romanowska**.

- **Domy kultury w gminach i wsiach**

Domy kultury w gminach i wsiach realizują znacznie więcej ról niż domy kultury w miastach. Często są powiązane z bibliotekami albo ośrodkami sportu.

Gminne Centrum Kultury, Sportu i Turystyki w Godowie^{vi}

Warsztaty ceramiczne dla dzieci, młodzieży i dorosłych. Uczestnicy warsztatów poznają różne techniki wykonywania i ozdabiania ceramiki użytkowej i artystycznej; wychowankowie mają możliwość eksperymentowania z różnorodnością faktur poprzez odciskanie przedmiotów i materiałów o ciekawej strukturze. Na formach gipsowych tworzą odlewy z masy leplivej, uczą się także szkliwić oraz ozdabiać gotowe wyroby reliefem. Uczestnicy zajęć mają możliwość wykorzystania fantazji oraz oryginalnych pomysłów własnych. Zajęcia prowadzone są w 10-osobowych grupach. Prace wszystkich uczestników są wypalane a następnie oddawane lub pozostawiane do ekspozycji. Warsztaty wzbogacane są fachową literaturą, organizowaniem wystaw, kiermaszy, a także współpracą z innymi podmiotami na płaszczyźnie artystycznej.

Pracownia ceramiczna istnieje od 2009 r. Uczestnicy warsztatów pochwalili się mogą wieloma sukcesami, zajmując czołowe miejsca i wyróżnienia na konkursach międzynarodowych, ogólnopolskich i regionalnych. Dzieci i młodzież przygotowywane są do egzaminów wstępnych do szkół o profilu artystycznym, a dorośli aktywowani do odkrywania i rozwijania talentów.

Zajęcia prowadzi **Monika Kanik** – absolwentka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach o specjalizacji praca socjalna i opiekuńczo-wychowawcza. Ukończyła studia podyplomowe z oligofrenopedagogiki i neurologopedii oraz kurs terapii ręki i zaburzeń motoryki małej. Instruktor w dziedzinie ceramiki, jest praktykiem od 20 lat, ma ukończone liczne kursy: z ceramiki artystycznej I i II st., ceramiki w edukacji artystycznej i terapii III st. oraz zawodowy kurs fusingu.

Dom Ludowy w Biesnej^{vii}

Od sierpnia br. mieszkańcy Gminy Łużna mogą rozpocząć swoją przygodę z ceramiką! Wiejski Dom Kultury w Biesnej stał się prawdziwą pracownią artystyczną! Dzięki środkom Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego dzieci, młodzież oraz osoby dorosłe mają możliwość zdobywania nowych umiejętności, bez konieczności wyjeżdżania poza obszar gminy.

– Wykonywaliśmy rzeczy z płata, kuli, wałeczków. Powstawały kubki, dzbanki, czarki, wazon, patery, aniołki i inne. Kolejnym etapem było zdobienie i oczywiście wypał co jest najbardziej ekscytujące i wszyscy na to bardzo czekamy. Prace wymagają długiego okresu wysychania, potem dopiero będzie czas na szkliwienie. Warsztaty ceramiki uczą cierpliwości i pokory, o czym wszyscy mogliśmy się tutaj przekonać – Lucyna Jamer Książkiewicz, instruktor ceramiki.

Warsztaty ceramiczne to inicjatywa realizowana w ramach projektu *Jarmark Tradycji i Kultury – wielopłaszczyznowe działania z zakresu upowszechniania tradycji i kultury w Gminie Łużna*. Przedsięwzięcie dofinansowane zostało ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu Narodowego Centrum Kultury *EtnoPolska. Edycja 2023*.

Centrum Kultury, Sportu i Turystyki w Kalwarii Zebrzydowskiej^{viii}

Zapraszamy młodych twórców do fascynującego świata ceramiki. Pracownia ceramiki to miejsce, gdzie dzieci w różnym wieku mogą odkrywać magię tworzenia z gliny i wcielać swoje pomysły w trwałe dzieła sztuki. Na zajęciach ceramicznych nasze małe artystki i artyści będą mieli okazję zgłębić tajniki rzeźbienia, kształtowania i dekorowania gliny. Pod okiem doświadczonych instruktorów dzieci będą tworzyć unikalne przedmioty, od naczyń po figurki, rozwijając przy tym umiejętności manualne i kreatywność. Ta przyjemna i relaksująca forma twórczości pozwala dzieciom wyrazić siebie w trójwymiarowym środowisku, jednocześnie rozwijając koncentrację, cierpliwość i zdolności plastyczne.

2. Pracownie prowadzone przez osoby indywidualne

Cel – zagospodarowanie czasu wolnego, prezent dla bliskich, wydarzenie integrujące, praktyczna nauka rzemiosła.

Prowadzący – artyści, ceramicy, rzeźbiarze.

Sposób mówienia o pracowni – na przykładzie Ronja Ceramics^{ix}:

Szukasz miejsca, w którym można zrelaksować się po długim dniu i kreatywnie się wyżyć? Dobrze trafiłaś! Dobrze trafiłeś! Rozsiądź się wygodnie i ulep, co tylko dusza zapagnie. Zapewniamy luźną i sympatyczną atmosferę oraz miejsce, gdzie możesz być po prostu sobą i podzielać tak, jak chcesz. Naprawdę się odprężysz i zdecydujesz, na co masz ochotę: czy chcesz poeksperymentować z szaloną formą, czy pobawić się w precyzyjne detale i perfekcyjne wykończenie. Gлина to niesamowita substancja, która daje mnóstwo możliwości. Możesz wykonać abstrakcyjne dzieło lub serię naczynek z dokładnymi notatkami o ceramicznych technikach. Dla nas najważniejsze, żebyś skończył/a warsztaty z poczuciem frajdy ze spędzonego u nas czasu.

Dla kogo są te warsztaty? Dla spragnionych kreatywnej chwili dla siebie. Dla szukających relaksu. Dla osób chcących odblokować się twórczo. Dla chcących poznać ceramiczne techniki tworzenia przedmiotów codziennego użytku i form dekoracyjnych.

Co będziesz robić? Razem wyruszymy w świat inspiracji ceramicznych. Zastanowimy się, co może Ci się przydać i co chcesz stworzyć. Zapraszamy na dwa spotkania warsztatowe. Na pierwszym będziemy lepić. Dowiesz się o podstawowych technikach manualnego tworzenia naczyń i dekoracji oraz rodzajach glin i wypałów. Po spotkaniu Twoje prace zostają w pracowni do wyschnięcia i pierwszego wypału biskwitowego.

Na drugim spotkaniu opowiemy o technikach nakładania szkliwa i dekoracjach podszkliwnych. Będziesz pokrywać prace szkliwami wysokotemperaturowymi. Na każdym etapie to Ty decydujesz, na co masz ochotę – jaki chcesz wybrać kształt i kolor. Po drugim warsztacie prace zostają u nas na drugi wypał. Potem umawiamy się na odbiór.

Przykładowe pracownie z tego obszaru:

a. Miejsce gromadzące pracownie, takie jak inicjatywa Feblik^x, z którą współpracuje 60 pracowni ceramicznych:

Wszystko zaczęło się od... lipy. A konkretniej od warsztatów rzeźbienia w lipie, na które trafiliśmy w czasie wakacji w Beskidzie Niskim. Cztery godziny niesamowitego odlotu i duma z własnoręcznie wykonanych – choć nieidealnych – rzeźb zasiały w nas ziarenko, które zaczęło kiełkować. Było to dla nas niezwykle doświadczenie, pokazujące, że w warsztatach twórczych liczy się nie tylko efekt końcowy, ale i sam proces.

Po powrocie do Warszawy sprawdziliśmy, czy w rozpędzonym dużym mieście można znaleźć miejsca, w których czas płynie w rytmie slow, ręce intensywnie pracują, a głowa odpoczywa. Odkryliśmy ciekawe pracownie, tyle że rozsypane w różnych częściach miasta i nie tak łatwe do znalezienia. I wtedy myśl, by połączyć wszystko w całość, szybko zamieniła się w pomysł na biznes.

Stworzyliśmy platformę łączącą rzemieślników z entuzjastami, którzy chcą doświadczyć radości tworzenia i odkryć w sobie... feblika. Bo feblik to inaczej zajawka, konik i doskonała metafora naszego biznesu. Słowo, które wyszło z obiegu, przywracamy do życia, podobnie jak powszechnie niegdyś formy rzemiosła.

Dziś FEBLIK to nie tylko platforma, ale i dynamicznie rozwijająca się społeczność skupiająca niemal 60 pracowni oferujących ponad 150 warsztatów rzemieślniczych związanych z rzemiosłem i sztuką w Krakowie, Łodzi, Poznaniu, Warszawie i Wrocławiu. Nieustannie powiększamy naszą przestrzeń o kolejne fantastyczne miejsca. Przyłączysz się do nas?

b. Ceramicy działający indywidualnie

• DS Ceramika Gliwice^{xi}

Warsztaty ceramiczne

Zapraszamy do twórczego spędzenia czasu. Warsztaty przeznaczone są głównie dla osób dorosłych oraz młodzieży od 12 lat. Możesz być zarówno początkująca/y jak i doświadczona/y. Możesz przyjść w towarzystwie lub poznać innych na miejscu. Możesz rozmawiać albo zatopić się w sobie i odpocząć od zgiełku. Najważniejsze żeby dać sobie szansę i nie czuć presji. Każdy pracuje w swoim tempie i swoim projektem. Złap z nami relaks!

Praca w glinie rozwija umiejętności manualne, pobudza wrażliwość, uczy cierpliwości i wytrwałości, a także pokory.

Tematyka warsztatów jest dowolna. Lepimy wszystko, na co pozwala nam wyobraźnia.

- **Caha Art – Kraków^{xii}**

Pracownia Ceramiki Artystycznej Caha Art prowadzona jest przez **Katarzynę Gajdę** – artystkę i pasjonatkę ceramiki, znaną z zarażania ludzi swoją ceramiczną pasją. Katarzyna specjalizuje się w prowadzeniu warsztatów ceramicznych dla osób w każdym wieku, a także w arteterapii. Podczas warsztatów zapewnia przyjazną i kreatywną atmosferę oraz fachowe wsparcie i porady dla każdego uczestnika. A wszystko to z *czystej potrzeby tworzenia i dzielenia się swoją energią ze Światem*.

- **Koziola Ceramic^{xiii} – Bielsko-Biała**

Koziola Ceramic to kameralne studio ceramiczne mieszczące się u podnóża Koziej Góry w Beskidach, od której wzięła się nazwa. Bliskość gór, roztaczające się z nich widoki i natura inspirują mnie do tworzenia ceramiki. Na warsztatach ceramicznych w Koziola Ceramic poznasz różne sposoby pracy z gliną, nauczysz się, jak ją dekorować i jak dobierać szkliwa oraz dowiesz się kilku informacji o wypalaniu gliny. W zależności od ilości osób i pory roku warsztaty odbywają się w mojej kameralnej pracowni, przy stole w ogrodzie lub przy kominku na werandzie, ale zawsze jesteś blisko gór i natury. Decydując się na spotkanie z gliną, pamiętaj, że proces twórczy jest kilkietapowy i czasochłonny. Oznacza to tyle, że z pierwszych zajęć nie wyjdiesz z gotową pracą. Potrzebujemy cierpliwości i czasu, abyśmy mogli w końcu ujrzyć dzieła pracy Twoich rąk i Twojej wyobraźni.

- **Jurek Szczepkowski^{xiv} – Beskid Niski – Sękowa**

Warsztaty ceramiczne na Czarnem to czas spędzony na łonie natury, z dala od cywilizacji, wśród pięknych pejzaży Beskidu Niskiego. Pracując z gliną, wsłuchujemy się w siebie i w głosy przeszłości.

Warsztaty adresowane są do wszystkich niezależnie od stopnia znajomości techniki. Odbywają się w kameralnej grupie, co pozwoli doskonalić umiejętności zarówno osobom zaawansowanym, jak i postawić pierwsze kroki początkującym. Warsztaty skoncentrowane są na pracy na kole garncarskim, ale oczywiście poznajemy też techniki modelowania w rękę.

Przez czas warsztatów mieszkamy razem i razem dzielimy się obowiązkami domowymi w trybie wachtowym. Żyjemy w dość odludnym miejscu Beskidu Niskiego, w domu bez wygod, zasięgu telefonów, internetu, telewizji. Za to natura wdiera się w nas wszystkimi zmysłami i to jest integralna część warsztatów. Proponuję, by tocząc, zasłuchać się w siebie, by odkryć to coś, wokół czego to wszystko się kręci. Może się uda.

Trzeba mieć ze sobą dużo uśmiechu, na pewno się przyda, ubranie robocze, krem do pielęgnacji rąk, latarkę, kalosze, śpiwór, gotowość dzielenia pokoju z innymi. Gwarantuję, że będzie to bardzo aktywny wypoczynek ale za to bez nieustannych telefonów, bo nie ma zasięgu.

To warsztat dla ludzi, którzy chcą ciekawie spędzić urlop, ale również dla studentów szkół artystycznych czy profesjonalistów. Wszyscy znajdą miejsce do pracy i moją uwagę do współpracy.

3. Pracownie arteterapeutyczne realizowane w ramach reintegracji

Cel – reintegracja osób z niepełnosprawnościami, arteterapia.

Prowadzący – arteterapeuci, oligofrenopedagodzy, pracownicy resocjalizacji.

Skala – Według danych z Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej (oraz z innych źródeł rządowych i raportów organizacji pozarządowych) w Polsce funkcjonują 702 warsztaty terapii zajęciowej^{xv}. Warto jednak zaznaczyć, że ich liczba może się zmieniać z roku na rok, w zależności od nowych inicjatyw, zmian w programach wsparcia oraz dostosowywania do potrzeb lokalnych społeczności.

Rodzaje:

a) WTZ

WTZ to skrót od Warsztatów Terapii Zajęciowej. Są to placówki, które oferują osobom niepełnosprawnym, niezdolnym do podjęcia pracy, rehabilitację społeczną i zawodową. Uczestnicy WTZ biorą udział w zajęciach terapeutycznych i warsztatowych, które mają na celu rozwój ich umiejętności i przygotowanie do ewentualnego podjęcia zatrudnienia.

Przykładowe pracownie WTZ:

- **WTZ przy Stowarzyszeniu Klika w Krakowie^{xvi}**

Arteterapia, inaczej terapia przez sztukę, to jedna z metod wspierająca leczenie i rehabilitację niepełnosprawnych. Stanowi ona bardzo istotny element procesu rehabilitacyjnego, ponieważ daje możliwość swobodnej ekspresji, a także odreagowania stresu związanego z chorobą, wpływa również pozytywnie na rozwój osobisty. Można realizować ją poprzez sztuki użytkowe oraz teatr. Sztuka użytkowa powstaje w pracowni nadzorowanej przez **Agnieszkę Czerlunczakiewicz**. Uczestnicy z ogromnym zaangażowaniem i pasją tworzą swoje dzieła sztuki, takie jak ozdoby świąteczne, kartki okolicznościowe, wyroby ceramiczne i wiele innych.

- **WTZ w Bukowcu^{xvii}**

Pracownia ceramiki i rzeźby w zakresie swojej działalności zajmuje się nauką różnorodnych technik lepienia, kształtowania i modelowania wyrobów ceramicznych jak i form rzeźbiarskich.

Uczestnicy poznają zasady formowania suszenia i wypalania ceramiki, uczą się zdobienia i szkliwienia wyrobów ceramicznych oraz poznają różnorodne techniki rzeźbienia w drewnie, mydle czy wosku.

- **WTZ w Nałęczowie^{xviii}**

Celem WTZ jest włączanie osób z niepełnosprawnością intelektualną do życia społecznego i zawodowego, integracja ze środowiskiem pełnosprawnych, wyzwianie poczucia własnej wartości, podwyższenie aktywności fizycznej i psychicznej oraz rozwój zainteresowań.

Celem działania Warsztatu Terapii Zajęciowej jest:

- ogólne usprawnianie;
- rozwijanie umiejętności wykonywania czynności życia codziennego, w tym zaradności osobistej dzięki stosowaniu różnych technik terapii zajęciowej;
- aktywne wspomaganie procesu rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych;

- przygotowanie do życia w środowisku społecznym w szczególności poprzez rozwój umiejętności planowania i komunikowania się, dokonywania wyborów, decydowania o swoich sprawach oraz rozwój innych umiejętności niezbędnych w życiu, a także poprawę kondycji fizycznej i psychicznej;
- stwarzanie osobom niepełnosprawnym niezdolnym do podjęcia pracy, możliwość rehabilitacji społecznej i zawodowej w zakresie pozyskania lub przywracania umiejętności niezbędnych do podjęcia pracy zawodowej w zakładzie aktywności zawodowej lub innej pracy zarobkowej bądź szkolenia zawodowego.

• **WTZ w Zabrze**^{xix}

W czasie zajęć na pracowni ceramiki uczestnicy uczą się prawidłowej obróbki masy plastycznej, jaką jest glina. W tym celu wykorzystuje się różne metody takie jak lepienie z wałeczków, lepienie z płatów czy metoda kulkowa. Uczestnicy w swej pracy wykorzystują również formy gipsowe oraz masę lejną, dzięki czemu mogą liczyć na szybki efekt swojej pracy. Wykonane prace pokrywane są szklivem lub farbami podszklivnymi.

• **WTZ w Haczowie**^{xx}

Pracownia ceramiki to miejsce, które łączy sztukę z terapią. Uczestnicy mają tutaj szansę rozwijać swoje umiejętności manualne, a także wyrażać siebie poprzez twórczość. Zajęcia w pracowni obejmują różne techniki pracy w glinie m.in. technikę płata, wałeczków, a także malowanie i szklwienie gotowych prac. Działalność pracowni to przedmioty praktyczne, jak i dekoracje oraz różnorodne prace ogólnoplastyczne z elementami grafiki warsztatowej. Ceramika jako forma terapii zajęciowej może przynieść wiele korzyści, sprzyja: relaksacji, rozwojowi zdolności motorycznych, pobudza kreatywność, daje wiele satysfakcji z efektów oraz wspiera integrację społeczną.

b) OREW / OERW

OREW lub używane zamiennie OERW to skrót od określenia „Ośrodek Rehabilitacyjno-Edukacyjno-Wychowawczy” lub „Ośrodek Edukacyjno-Rehabilitacyjno-Wychowawczy”. Jest to placówka edukacyjna przeznaczona dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim, a także z niepełnosprawnościami sprzężonymi, gdzie jedną z nich jest niepełnosprawność intelektualna. OREW zapewnia kompleksowe wsparcie, edukację, rehabilitację i terapię dla swoich podopiecznych. Ośrodki tego typu prowadzą pracownie ceramiczne najczęściej w formie WTZ.

c) PSONI

PSONI to skrót od Polskiego Stowarzyszenia na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną. Jest to organizacja pozarządowa, która działa na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin. PSONI oferuje wsparcie, rehabilitację i aktywizację zawodową dla osób z niepełnosprawnością intelektualną, a także prowadzi działania edukacyjne i integracyjne. Stowarzyszenie ma swoje koła terenowe w całym kraju.

PSONI Sędziszów Małopolski^{xxi}

W pracowni ceramicznej prowadzone są zajęcia mające na celu przede wszystkim usprawnianie manualne. Jednakże niosą one ze sobą rozwój wyobraźni, umiejętność projektowania czy wykonywania pracy z przygotowanego projektu. Uczestnicy dzięki pracy w glinie mogą przenosić swoje pomysły na materiał łatwy i plastyczny w obróbce, jednak wykończenie procesu pracy w glinie wymaga poznania procesów technologicznych pracy w glinie (od ulepienia wyrobu, obróbki, szklwienia do wypalenia). Nasza pracownia ceramiczna stwarza bazę do twórczego i kreatywnego działania. Mamy do dyspozycji: patyczki do ceramiki, szkliwa, angoby, toczki, koło garncarskie, piec ceramiczny kręgowy. W trakcie zajęć uczestnicy przygotowują formy użytkowe i dekoracyjne, mające zastosowanie w kuchni, czy jako upominki, dekoracje świąteczne. Często prace wykonane przez uczestników są nagradzane w konkursach plastycznych w całej Polsce.

Zajęcia prowadzi: **mgr Anna Kliś-Czarnik**.

4. Pracownie przy muzeach, instytucjach, galeriach – turystyka

Cel – zagospodarowanie czasu wolnego.

Prowadzący – bardzo różni.

Sposób mówienia o pracowni – przez pryzmat atrakcji turystycznej, przyciągania do danego miejsca.

Przykłady:

Żywe Muzeum Porcelany^{xxii} – Fabryka Porcelany AS Ćmielów

W pierwszym w Polsce Żywym Muzeum Porcelany w Ćmielowie zamiast tradycyjnego oprowadzania turyści odbywają podróż z przewodnikiem i poznają na żywo cały proces produkcji porcelanowych figurek.

Warsztaty Porcelanowe

Kolejnym punktem przygody z porcelaną jest skorzystanie z warsztatów ceramicznych pod okiem doświadczonego instruktora. Warsztaty zostały uruchomione w 2010 roku. Przygotowane zostały trzy programy warsztatów:

- wykonanie róży z masy porcelanowej,
- pomalowanie porcelanowej filiżanki/kubka,
- dekorowanie figurki kotka.

Żywe Muzeum Ceramiki – Zakłady Ceramiczne Bolesławiec^{xxiii}

Żywe Muzeum Ceramiki w Bolesławcu to wyjątkowe miejsce, które przenosi odwiedzających w świat fascynującej historii, tradycji i sztuki ceramiki, charakterystycznej dla tego regionu. W naszej manufakturze oferujemy także warsztaty ceramiczne dla dzieci i dorosłych. Przyjeżdżając do nas z całą rodziną, na pewno warto jest skorzystać z organizowanych u nas zajęć ceramicznych dla dzieci!

Warsztaty ceramiczne w Bolestawcu na Dolnym Śląsku to niezwykła okazja, by zanurzyć się w świat ceramiki, eksplorować swoją kreatywność i nauczyć się tajników tego pięknego rzemiosła. Zarówno dla dzieci, jak i dorosłych, uczestnictwo w tych warsztatach to prawdziwa podróż w krainę sztuki, która zachwyca i inspiruje. Uczestnicy zajęć mogą oderwać się od codziennych obowiązków, zrelaksować się i sprawdzić swój twórczy potencjał. Program warsztatów ceramicznych przygotowaliśmy z myślą o wszystkich osobach poszukujących sposobów na ciekawe spędzenie czasu wolnego, szukających nowych wyzwań i pragnących rozwijać się w sposób twórczy.

5. Pracownie innowacyjne – rozwiązywanie problemów społecznych

Przykłady różnego rodzaju pracowni lub conceptów, które oferują inne podejście do roli ceramiki:

Sztuka z bliska – Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „e”^{xxiv}

W ramach projektu **Sztuka z bliska** mobilni instruktorzy prowadzą bezpłatne zajęcia warsztatowe w domach osób starszych zależnych. W ofercie są zajęcia arteterapeutyczne, m.in. plastyka, ceramika, rękodzieło. Świadczona przez mobilnego instruktora usługa warsztatowa to pretekst do spotkania z drugim człowiekiem. W ramach projektu proponowana jest pomoc wytnieniową dla opiekunów osób starszych zależnych, którzy w czasie, gdy prowadzone są zajęcia warsztatowe, mają chwilę dla siebie. W projekt zaangażowani są wolontariusze – w razie potrzeby mogą wesprzeć osoby starsze zależne w ich codzienności, dowieźć ich na lokalnie organizowane zajęcia czy wydarzenia kulturalne.

Zakwas Studio^{xxv}

Cześć! Jesteśmy Zakwas Studio, czyli Dominika Kulczyńska i Mateusz Peringer. Razem z 10 specjalistami tworzymy spółdzielnię ceramiczną zlokalizowaną na osiedlu Plac Grunwaldzki we Wrocławiu.

Jesteśmy projektantami dla których ważne jest jakościowe rzemiosło oraz dbałości o zasoby i środowisko. Naszym marzeniem było stworzenie miejsca otwartego dla wszystkich, pojemnego na działania społeczne i realizację własnych pomysłów. Tym jest Zakwas – organiczną mieszanką, kreatywnym fermentem, który daje początek ideom, a następnie wciela je w życie. Pracujemy głównie z ceramiką, łącząc tradycyjne rzemiosło ze współczesną technologią.

W Zakwasie jest miejsce dla wszystkich kreatywnych jednostek – jesteśmy spółdzielnią socjalną realizującą projekty z zakresu edukacji i reintegracji społecznej. Prowadzimy jedyny we Wrocławiu cowork ceramiczny – miejsce wymiany idei i dostępne dla osób chcących samodzielnie doskonalić się w rzemiośle.

Projektujemy, wytwarzamy, edukujemy i fermentujemy.

Ceramiczny cowork to idea, która od początku istnienia Zakwas Studio była nam bardzo bliska. Wiemy jak trudno o własną, wyposażoną pracownię, więc postanowiliśmy oddać część naszej przestrzeni do wspólnego ceramicznego użytkowania.

Zapraszamy zarówno początkujących, dla których ceramika stała się pasją, pragnących rozwijać swoje umiejętności, jak i doświadczonych ceramików. Dołącz do naszej ceramicznej społeczności i nie wahaj się nas odwiedzić!

Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie – Pracownia ceramiki i krawiectwa^{xxvi}

Zajęcia prowadzi instruktor terapii zajęciowej **mgr Małgorzata Lewandowska** (absolwentka Wydziału Rewalidacji i Resocjalizacji Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej w Warszawie w zakresie oligofrenopedagogiki).

Zajęcia w pracowni ceramiki rozwijają wrażliwość twórczą uczestników, rozwijają zainteresowania i indywidualne zdolności, doskonałą sprawność manualną i koordynację ruchową. Z ceramiką wiąże się również malowanie i zdobienie farbami ceramicznymi wykonanych przedmiotów oraz gotowych przedmiotów użytkowych. Uczestnicy cały czas doskonałą nabyte umiejętności.

Fundacja Leny Grochowskiej^{xxvii}

Nietypowe źródło finansowania: fundacja założona przez firmę developerską Arche. Fundacja prowadzi markę odpowiedzialną społecznie toMy.

W 2019 roku rozpoczęliśmy działania na rzecz aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną. Otworzyliśmy Warsztat Rękodzieła toMy i zatrudniliśmy w nim pierwszych kilkanaście osób. Dziś dzięki intensywnej pracy jesteśmy obecni już w 4 miastach: Siedlcach, Łochowie, Warszawie i Gdańsku. Stworzyliśmy tam pracownie ceramiczne, malarskie, krawieckie i piekarnicze. Są to miejsca aktywizacji zawodowej osób z różnymi niepełnosprawnościami, które wspieramy w osiąganiu niezależności i samodzielności. Jeszcze niedawno większość z nich była zupełnie wykluczona z życia zawodowego i mało kto wierzył – łącznie z nimi samymi – że kiedykolwiek może się to zmienić. Tymczasem w pracowniach udało nam się stworzyć takie warunki, które pozwalają im doskonalić swoje umiejętności i zwiększać kompetencje społeczne.

W każdym oddziale Fundacji funkcjonuje pracownia ceramiczna. To tutaj powstają niepowtarzalne kubki, talerze, patery, a talent i determinacja pracowników przekształcają glinę w małe dzieła sztuki. Produkty sygnowane marką toMy łączą tradycyjne metody wytwarzania z nowoczesnym designem. Rosnąca popularność naszych wyrobów powoduje, że możemy stale zwiększać poziom zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami. Ceramikę można kupić w naszym sklepie internetowym: kupujeszpomagasz.pl.

MDK Szczytno^{xxviii}

Miejski Dom Kultury w Szczytnie otrzymał dofinansowanie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Z przyznanych środków zostanie zakupione wyposażenie pracowni ceramicznej. Złożony przez dom kultury wniosek otrzymał 55 200 zł dofinansowania.

MDK utworzy pracownię ceramiczną „Mazurską Kaflarnię” oraz zakupi specjalistyczny sprzęt, umożliwiając dostęp do pracowni osobom ze szczególnymi potrzebami. Zakupione zostaną m.in. piec do wypału ceramiki, koło garncarskie nożne, koło garncarskie elektryczne, wyposażenie pracowni (regały, stoły, formy i narzędzia ceramiczne), czy platforma schodowa dla osób niepełnosprawnych.

Pracownia świadczyć będzie ofertę warsztatów ceramicznych ze szczególnym uwzględnieniem kaflarstwa. Działania te wynikają z dziedzictwa kulturowego Szczytna i opierają się o historię ludowych kafla mazurskich.

Warto dodać, że w muzeum w Szczytnie można oglądać stałą wystawę prezentującą kolekcję ludowych mazurskich kafla malowanych.

Pracownia ceramiczna uruchomiona w Miejskim Domu Kultury uatrakcyjni ofertę kulturalną instytucji i pozwoli na aktywizację społeczności wokół lokalnych tradycji rzemieślniczych.

Zintegrowana Platforma Edukacyjna^{xxix}

Zintegrowana Platforma Edukacyjna (ZPE) to miejsce, w którym zamieściliśmy bezpłatne e-materiały do nauki od pierwszej klasy szkoły podstawowej aż do ostatniej klasy szkoły ponadpodstawowej. Wszystkie treści, przygotowane przez specjalistów, są zgodne z obowiązującą podstawą programową kształcenia ogólnego i zawodowego. Większość z nich to materiały interaktywne, które można pobrać na urządzenia i wykorzystywać w dogodny dla siebie sposób.

Chcemy, aby na ZPE każdy mógł odnaleźć treści, których szuka, dlatego podzieliliśmy tysiące materiałów na kategorie takie jak poziom kształcenia i przedmiot.

Przykładowy szczegółowy scenariusz prowadzenia zajęć ceramicznych w ramach ZPE:

Scenariusz zajęć z terapii zajęciowej dla grupy pięciu osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym		
Placówka	Warsztat Terapii Zajęciowej	
Pracownia	Ceramiczna	
Czas trwania	120 minut	
Temat zajęć	Wykonanie doniczki ceramicznej	
Cel główny	• Kształtowanie umiejętności lepienia doniczki z gliny	
Cele szczegółowe	• Usprawnianie psychiczne • Usprawnianie społeczne • Motywowanie do podejmowania działań • Usprawnianie fizyczne – motoryka mała • Budowanie pozytywnego obrazu własnej osoby • Zwiększanie umiejętności koncentracji uwagi • Nauczenie podejmowania samodzielnych decyzji • Poprawianie umiejętności organizacji miejsca pracy	
Metody, techniki	• Ergoterapia/arteterapia/rękodzieło • Lepienie metodą waleczkowo-wstążkową	
Materiały, narzędzia, środki, pomoce dydaktyczne	Masy ceramiczne, szpatułki, cykliny, oczka, dziurkacze do gliny, nożyki do cięcia, podkładki/deseczki, szmatki/ściereczki	
Uwagi dotyczące BHP	Dobre oświetlenie, podłoga sucha, dostęp do wentylacji/wywietrzenie pracowni przed zajęciami, dostęp do bieżącej wody, odzież ochronna, posługiwanie się nożyczkami i sprzętem zgodnie z przeznaczeniem oraz instrukcją obsługi, zachowanie odpowiedniej odległości od innych osób podczas pracy, sprzątnięcie stanowiska pracy/odłożenie wszystkich materiałów i narzędzi na miejsce	
Przebieg zajęć		
Część wstępna	Czynności terapeuty	Czynności podopiecznych

Czas trwania: 15 minut	• Przygotowanie pracowni i stanowiska pracy do prowadzenia terapii • Powitanie uczestników i zachęcenie ich do aktywnego udziału w zajęciach • Wyjaśnienie zasad panujących w pracowni, konieczność zachowania porządku na stanowisku pracy, korzystanie ze swoich materiałów i narzędzi, konieczności ubrania fartuchów • Wprowadzenie do tematu zajęć oraz przedstawienie celu zajęć	• Witają się z prowadzącym zajęcia, przedstawiają się sobie nawzajem • Ubierają fartuchy, przygotowują swoje miejsca pracy, masę ceramiczną, podkładki, narzędzia • Słuchają poleceń terapeuty zajęciowego • Zadają pytania dotyczące tematu zajęć
Część zasadnicza	Czynności terapeuty	Czynności podopiecznych
Czas trwania: 90 minut	• Pokaz i instruktaż stanowiskowy, pokaz gotowego wyrobu • Prezentacja i omówienie kolejnych etapów pracy metodą wałeczkowo-wstążkową • Prezentacja i omówienie zastosowania materiałów i narzędzi • Instruktaż, objaśnianie, wskazywanie, tłumaczenie • Motywowanie do zaangażowania w pracę, zachęcanie do dokładności w pracy, nadzór	• Uczestnicy obserwują pokaz gotowego wyrobu i słuchają instrukcji zastosowania materiałów i narzędzi • Uczestnicy otrzymują glinę, ugniatają ją i poznają sposoby wyrabiania gliny • Postępują zgodnie z instrukcjami prowadzącego zajęcia • Pracują indywidualnie na podkładkach • Zadają pytania prosząc o indywidualny instruktaż
Część końcowa	Czynności terapeuty	Czynności podopiecznych
Czas trwania: 15 minut	• Poinformowanie uczestników o zakończeniu pracy • Podsumowanie i omówienie zajęć, przypomnienie, co uczestnicy robili na zajęciach, jakich sprzętów i narzędzi używali, co z nimi trzeba zrobić po skończonej pracy • Objaśnienie sposobu przenoszenia wyrobu, pokaz czynności, sprzątnięcie miejsca pracy, odłożenie narzędzi na miejsce, zabezpieczenie nożyków, starcie stołu, zmiatanie podłogi • Podziękowanie za udział w zajęciach, motywowanie/zaproszenie do udziału w kolejnych spotkaniach, pochwała za wykonaną pracę, pożegnanie	• Uczestnicy kończą pracę • Słuchają podsumowania zajęć oraz sami się wypowiadają na ich temat • Odnoszą własne wyroby na podkładce na regał w celu ich wysuszenia • Sprzątają stanowiska pracy i pracowni, myją stół i narzędzia, odkładają je na właściwe miejsca

3. Wnioski z przeprowadzonego badania

Ceramika jest najpopularniejszym i najbardziej dostępnym z rzemiosł w Polsce. Pracownie ceramiczne stanowią istotny element lokalnych ekosystemów kulturalno-edukacyjnych – są obecne w dużych ośrodkach miejskich, mniejszych miastach oraz na terenach wiejskich. Ich dostępność jest bardzo wysoka, jednak analiza oferty ujawnia zróżnicowanie jakości i poziomu merytorycznego.

Analiza aktualnego krajobrazu pracowni ceramicznych wskazuje na wyraźną lukę pomiędzy działalnością terapeutyczno-hobbystyczną a profesjonalną, twórczą praktyką artystyczną. Ten obszar stanowi potencjalną przestrzeń dla modeli typu RPC łączących walory edukacyjne, artystyczne i społeczno-rehabilitacyjne.

Większość oferowanych w Polsce zajęć ceramicznych wydaje się być odtwórcza i pozbawiona nastawienia na efekt estetyczny i funkcjonalny. Standardowa pracownia ceramiczna to po prostu miejsce, w którym znajduje się piec do wypału, osoba, która prowadzi zajęcia (często nie jest to artysta plastyk ze specjalizacją ceramika) oraz spotkania (mniej więcej raz lub dwa razy w tygodniu), na których grupa wykonuje jakiś przedmiot, najczęściej rodzaj naczyń. Rzadko kiedy pracownie wychodzą poza standardowe kubki i miseczki. Z dostępnych materiałów w internecie wynika także, że nie jest do końca brana pod uwagę wartość artystyczna czy funkcjonalna pracy. Zajęcia ceramiczne w znaczącej większości przypadków są bardziej formą spędzania wolnego czasu niż realnym sposobem nabywania umiejętności w obszarze ceramiki albo dążenia do doskonałości.

Obecny stan rynku pracowni ceramicznych w Polsce charakteryzuje się wysoką dostępnością, przewagą działań schematycznych. Istnieje znaczny potencjał dla rozwiązań, które połączą funkcję artystyczną, edukacyjną i rewalidacyjną w spójnej, profesjonalnej formule. Model RPC jest przykładem inicjatywy, która może stać się wzorcem dla nowoczesnych pracowni ceramicznych w kraju.

Na rynku brakuje spójnych, przemyślanych narzędzi wdrożeniowych dla osób i podmiotów chcących tworzyć pracownie ceramiczne.

RPC wypełnia tę lukę, ponieważ oferuje:

- gotowe scenariusze działania,
- wytyczne organizacyjne, przestrzenne i logistyczne,
- kompleksowe wsparcie merytoryczne,
- rozwiązania dostosowane do realnych wyzwań pracy z osobami z niepełnosprawnościami.

To pomaga uniknąć błędów początkujących, skraca czas wdrożenia i daje pewność działania w zgodzie z najlepszymi praktykami. Pozwala wprowadzać jakość procesu i efektu końcowego w każdym rodzaju pracowni ceramicznej i w każdym zakątku kraju.

Koncept Rewalidacyjnej Pracowni Ceramicznej i towarzyszącego jej Przewodnika:

- ma silne osadzenie w potrzebach społecznych, psychologicznych i edukacyjnych,

- odpowiada na deficyty rynkowe – brak kompleksowych materiałów wdrożeniowych,
- wspiera aktywizację społeczną i zawodową,
- ma potencjał komercyjny w wymiarze lokalnym i krajowym.

Istotne dla RPC aspekty rynku:

- **Lokalizacja i dostępność:** pracownie rozmieszczone są stosunkowo równomiernie w skali kraju; w wielu regionach pełnią rolę jedyne go ośrodka rzemiosła artystycznego.

Ta powszechność jest ważna, ponieważ pokazuje, jak duży może być potencjał komercyjny oferowanego przez RPC rozwiązania.

- **Profil prowadzących:** jakość oferty w największym stopniu zależy od kompetencji i doświadczenia osoby zarządzającej pracownią.
 - *Wykwalifikowani ceramicy i artyści:* zapewniają wysoki poziom techniczny, autorskie koncepcje i innowacyjne projekty.
 - *Osoby o bardzo różnym wykształceniu (np. arteterapeuci, animatorzy kultury, pracownicy resocjalizacyjni itp.):* w wielu przypadkach skupiają się albo na funkcji terapeutycznej ceramiki, albo na jej roli jako sposobu na spędzanie czasu wolnego.

Dla RPC szczególnie istotna jest ta druga grupa, ponieważ to jej brakuje często umiejętności albo wiedzy, aby oferować w swoich pracowniach zajęcia, które prowadziłyby do efektów estetycznych i funkcjonalnych, jakie daje RPC.

Charakterystyka oferty rynkowej

- Zdecydowana większość pracowni prowadzi działalność o charakterze odtwórczym, opartą na powtarzalnych wzorach i schematach.
- Brakuje spójnych programów rozwojowych i projektów wykraczających poza standardowe zajęcia.
- Oferty rzadko obejmują kompleksowe ścieżki kształcenia w ceramice, łączące aspekty artystyczne, techniczne i projektowe.

Dla RPC oznacza to przestrzeń na wejście z proponowanym rozwiązaniem.

RPC reprezentuje podejście, które może efektywnie wypełnić tę lukę. Model ten:

- integruje aspekty rewalidacyjne z wysokim poziomem artystycznym i technicznym,
- oferuje uczestnikom możliwość realizacji projektów wykraczających poza formy odtwórcze,
- posiada potencjał adaptacji w kontekstach pozaterapeutycznych – edukacyjnych, kulturalnych i artystycznych.

-
- i [Rodzinne warsztaty ceramiczne | Starochorzowski Dom Kultury](#)
 - ii [Pracownia Ceramiki i Rzeźby – Centrum Kultury Zamek w Poznaniu](#)
 - iii [Pracownia malarstwa, rysunku i ceramiki – Zespół Placówek Pozaszkolnych-Centrum Wspierania Uzdolnień w Jeleniej Górze](#)
 - iv [Ceramika dla dzieci – Dom Kultury KADR](#)
 - v [Ceramika//zajęcia stałe// I – MSK](#)
 - vi [Pracownia ceramiczna | Gminne Centrum Kultury, Sportu i Turystyki w Godowie](#)
 - vii [Biesna: ceramiczne wyroby w Domu Ludowym! – Luzna24.pl](#)
 - viii [Ceramika – Centrum Kultury Sportu i Turystyki](#)
 - ix [O nas – Ronja Ceramics](#)
 - x [Warsztaty artystyczne i rzemieślnicze | Dla dorosłych | FEBLIK](#)
 - xi [Warsztaty ceramiczne – Pracownia ceramiczna oferująca warsztaty dla dorosłych oraz ręcznie robioną ceramikę użytkową i artystyczną](#)
 - xii [CAHA ART – Warsztaty ceramiczne – Sklep z ceramiką artystyczną CAHA ART – Warsztaty ceramiczne – Sklep z ceramiką artystyczną](#)
 - xiii [Warsztaty ceramiczne, wypalanie i lepienie gliny – Bystra, Bielsko-Biała – Koziół Ceramic](#)
 - xiv [Warsztaty ceramiczne – Czarne, Beskid Niski.](#)
 - xv [Warsztaty Terapii Zajęciowej – pomoc dla niepełnosprawnych – Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej – Portal Gov.pl](#)
 - xvi [Stowarzyszenie Klika – Ceramika](#)
 - xvii [Pracownia ceramiki i rzeźby – Warsztat Terapii Zajęciowej Bukowiec](#)
 - xviii [Warsztat Terapii Zajęciowej przy Nałęczowskim Stowarzyszeniu Charytatywnym](#)
 - xix [Pracownia ceramiki – Warsztaty Terapii Zajęciowej Caritas Diecezji Gliwickiej](#)
 - xx [Pracownia Ceramiczna – Warsztat Terapii Zajęciowej](#)
 - xxi [Ceramika – Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną](#)
 - xxii [Żywe Muzeum Porcelany](#)
 - xxiii [Ceramika Bolesławiec – Żywe Muzeum Ceramiki Bolesławiec](#)
 - xxiv [Towarzystwo Inicjatyw Twórczych 'e' – Sztuka z bliska – Towarzystwo Inicjatyw Twórczych 'e'](#)
 - xxv [Zakwas Studio | ceramika użytkowa | warsztaty ceramiczne | Wrocław](#)
 - xxvi [Pracownia ceramiki i krawiectwa](#)
 - xxvii [Marki społeczne – Fundacja Leny Grochowskiej](#)
 - xxviii [Mazurska Kaflarnia – nowa atrakcja w MDK Szczytno – Tygodnik Szczytno – to się czyta](#)
 - xxix [Etapy opracowywania scenariusza warsztatów terapeutycznych w pracowni ceramicznej – Prowadzenie terapii – zpe.gov.pl](#)